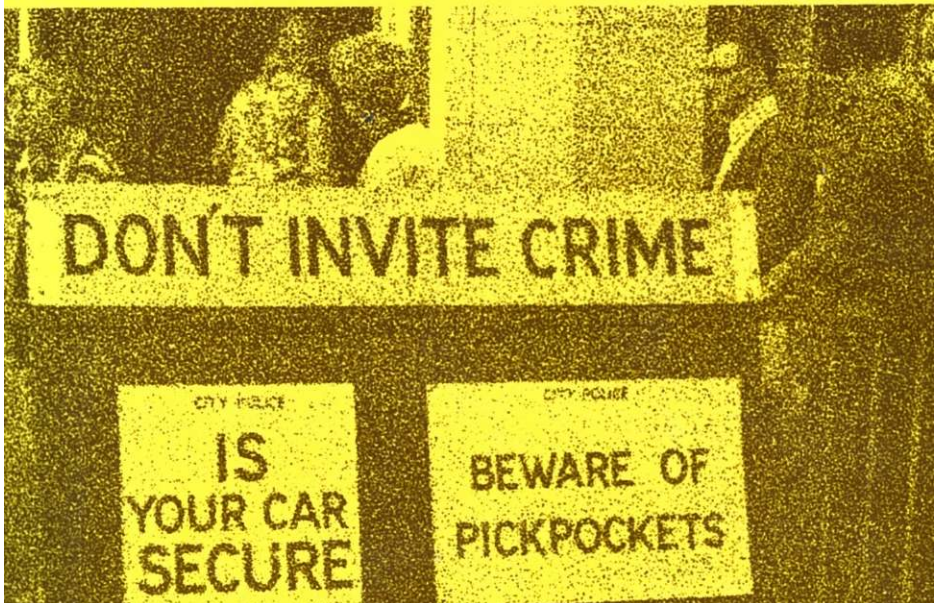

ALBERT R. HAUBER

GEDRAG VAN MENSEN IN BEWEGING

*Onderzoek naar agressie in het verkeer
en fraude bij het openbaar vervoer*

INHOUD

Woord vooraf	7
Algemene inleiding	17
DEEL I THEORETIES GEDEELTE	21
1. OBJEKT EN DOELSTELLINGEN VAN HET ONDERZOEK	22
1.1. „Kleine kriminaliteit” versus „grote” kriminaliteit”	22
1.2. Doelstellingen	24
1.2.1. THEORETIESE DOELSTELLINGEN	25
1.2.1.1. <i>Theorievorming</i>	25
1.2.1.2. <i>Menselijk gedrag is veranderbaar</i>	26
1.2.1.3. <i>Van „kleine” tot „grote” kriminaliteit</i>	28
1.2.1.4. <i>Verband tussen verbaal en feitelijk gedrag</i>	29
1.2.2. EMPIRIESE DOELSTELLINGEN	30
1.2.2.1. <i>Het begrip deviant gedrag</i>	30
1.2.2.2. <i>Normovertredend gedrag in verplaatsingsituaties</i>	32
1.2.2.3. <i>Het ontstaan van bepaalde vormen van deviant gedrag</i>	33
1.2.2.4. <i>Implicaties voor het beleid</i>	34
1.2.2.5. <i>Vergelijkende kriminologie</i>	35
1.2.2.6. <i>Longitudinaal onderzoek</i>	37
2. NORMAAL VERSUS DEVIANT GEDRAG	39
2.1. De begrippen normaliteit en abnormaliteit	39
2.1.1. INLEIDING	39
2.1.2. NORMALITEITSMODELLEN	40
2.1.3. INTERKULTURELE EN SUBKULTURELE VERSCHILLEN	41
2.1.4. DARK NUMBER STUDIES	43
2.1.5. SAMENVATTING VAN DE RELATIVE- RING VAN NORMALITEIT	47
2.2. Het ontstaan van deviant gedrag	48
2.3. Typen deviant gedrag	49

Deviant gedrag dat noch wettelijk noch psychies deviant kan worden genoemd

Wettelijk deviant gedrag

Psychies deviant gedrag

Zowel wettelijk als psychies deviant gedrag

2.4. Verklaringen voor het optreden van deviant gedrag

2.4.1. VERKLARINGEN DIE VOORNAMELIJK UITGAAN VAN DE PERSOON

2.4.2. VERKLARINGEN DIE VOORNAMELIJK UITGAAN VAN DE OMGEVING

Omgevingsvariabelen op mikro-nivo

Omgevingsvariabelen op meso-nivo

Omgevingsvariabelen op makro-nivo

2.4.3. VERKLARINGEN VANUIT DE INTERAKTIE TUSSEN SITUATIE EN PERSOON

2.5. Gevolgen van optreden van deviant gedrag

2.5.1. GEVOLGEN VOOR DE MAATSCHAPPIJ

2.5.2. REAKTIES VAN DE MAATSCHAPPIJ

Doelbewuste reacties

Sekundaire reacties

2.5.3. GEVOLGEN VOOR DE DADER

2.6. Vrijheid en gebondenheid in gedrag

2.6.1. NORMAAL OF DEVIANT GEDRAG: EEN KWESTIE VAN VRIJE KEUZE?

2.6.2. LESSEN UIT LEERTHEORIEËN

2.6.3. VOORWAARDEN OM TE KOMEN TOT GEDRAGSVERANDERING

3. THEORETIESE BESCHOUWINGEN OMTRENT NORMOVERTREDEND GEDRAG

3.1. Bouwstenen voor een theoreties model inzake het ontstaan en het zich ontwikkelen van normovertredend gedrag

3.1.1. DE WAARDENTHEORIE VAN ROKEAČH

3.1.2. DE „THREE-PROCESS” THEORIE VAN KELMAN

De theorie

	<i>Twee onderzoeken ter toelichting van de theorie</i>	80
3.1.3.	DE KOGNITIEVE-DISSONANTIE-THEORIE VAN FESTINGER	81
	<i>De theorie</i>	81
	<i>Kritiese analyse van de dissonantietheorie</i>	84
3.1.4.	DE INOKULATIETHEORIE VAN Mc GUIRE	85
3.1.5.	DE RUILTHEORIE VAN THIBAUT EN KELLEY	86
3.1.6.	DE LEERTHEORIE	86
	<i>Enkele leertheoretiese principes</i>	86
	<i>Voorbeeld ter toelichting van toepassing van de leertheorie</i>	87
3.1.7.	DE THEORIE VAN ATKINSON INZAKE RISIKONEMEND GEDRAG	88
3.2.	Een theoreties model voor het optreden van normovertredend gedrag	88
3.3.	Operationalisatie naar een konkrete onderzoekssituatie	91
DEEL II EMPIRIES GEDEELTE		95
4.	HET VOORSPEL TOT HET ONDERZOEK	96
4.1.	Inleiding	96
4.2.	Van „normaal” naar deviant gedrag in verplaatsingssituaties	97
4.3.	Het probleem	100
4.4.	Het onderzoek naar deviant gedrag bij het partikuliere vervoer	102
4.4.1.	DEFINITIEVE PROBLEEMSTELLING PARTIKULIER VERVOER	102
4.4.2.	HET ONTWERP VAN DE STUDIE OVER PARTIKULIER VERVOER	104
4.5.	Het onderzoek naar deviant gedrag bij het openbaar vervoer	108
4.5.1.	DEFINITIEVE PROBLEEMSTELLING OPENBAAR VERVOER	108
4.5.2.	HET ONTWERP VAN DE STUDIE OVER OPENBAAR VERVOER	115
		11

5.	AGRESSIE IN HET VERKEER	117
5.1.	Theoretiese achtergronden van agressie	117
5.1.1.	DE PSYCHOANALYTIETSE ZIENSWIJZE	117
5.1.2.	FRUSTRATIE ALS NOODZAKELIJKE EN VOLDOENDE VOORWAARDE VOOR AGRESSIE	117
5.1.3.	DE LEERTHEORETIESE ZIENSWIJZE	120
5.1.4.	EVALUATIE EN BEGRIJSBEPALING	120
5.2.	De mens in het verkeer	121
	<i>Risiko's</i>	121
	<i>Attituden</i>	122
	<i>Feitelijk gedrag</i>	123
	<i>Kommunikatie</i>	126
	<i>Agressie</i>	127
5.3.	Bevindingen van de wetenschap	129
5.4.	Eigen onderzoek inzake verkeersagressie	132
5.4.1.	PILOT STUDIE	132
5.4.2.	GEDRAGSOBSERVATIES: HET ZEBRA-EXPERIMENT EN HET TELEFOON-EXPERIMENT	136
	<i>Observatie verkeersgedrag:</i>	136
	<i>het zebra-experiment</i>	
	<i>Observatie telefoongedrag</i>	137
	<i>Interviewgegevens vergeleken met</i> <i>gedragsobservaties</i>	138
	5.4.2.1. <i>Resultaten van het zebra-</i> <i>experiment in Nederland</i>	138
	5.4.2.2. <i>Verkeersgedrag in internatio-</i> <i>naal perspectief: verslag van</i> <i>eén internationaal kompa-</i> <i>ratieve studie</i>	147
	5.4.2.3. <i>Vergelijking agressief gedrag</i> <i>bij zebra-experiment, telefoon-</i> <i>experiment en interview</i>	150
5.5.	Aanbevelingen	154
5.6.	Samenvatting	157
6.	FRAUDE BIJ HET OPENBAAR VERVOER	158
6.1.	Inleiding	158
6.2.	Fraude in verplaatsingssituaties	159

6.3.	Aanleiding tot OV-fraude: het tarief	160
6.4.	Het karakter van OV-fraude	163
6.5.	Literatuur over OV-fraude	163
6.6.	Ontwikkeling van de toegepaste methoden van onderzoek	166
7.	SLACHTOFFERS VAN OV-FRAUDE: RESULTATEN VAN EEN INTERNATIONALE BEDRIJFSENQUETE	171
7.1.	Doelstellingen	171
7.2.	Feitelijke informatie van de betrokken bedrijven	171
7.3.	Het analysemodel	179
7.3.1.	DE CENTRALE AFHANKELIJKE VARIABELE: DE OV-FRAUDE- FREKWENTIE	179
7.3.2.	DE PRIMAIRE ONAFHANKELIJKE VARIABLEN	182
7.3.3.	DE SEKUNDAIRE ONAFHANKELIJKE VARIABLEN	187
7.4.	De perceptie van de dader door het slachtoffer	190
7.5.	Konklusies en evaluaties	192
8.	DADERS VAN OV-FRAUDE: RESULTATEN VAN EEN INTERNATIONALE PASSAGIERSENQUETE	194
8.1.	Inleiding	194
8.2.	Het analysemodel	195
8.3.	Fraude-uitnodigende elementen in de vier onderzochte vervoerssituaties	197
8.3.1.	INLEIDING	197
8.3.2.	DE OV-SITUATIE IN AMSTERDAM	197
8.3.3.	DE OV-SITUATIE IN ZÜRICH	199
8.3.4.	DE OV-SITUATIE IN KOPENHAGEN	200
8.3.5.	FRAUDE-UITNODIGENDE ELEMENTEN IN HET KAARTVERKOOP- EN KONTROLESYSTEEM BIJ DE NEDERLANDSE SPOORWEGEN	202

8.4.	Resultaten van het onderzoek: de OV-fraude	204
8.4.1.	KWANTITATIEVE ASPEKTEN VAN DE OV-FRAUDE	204
8.4.2.	FRAUDEKENMERKEN VAN DE OV-FRAUDEURS	208
8.5.	Resultaten van het onderzoek: analyse van de OV-fraudeur	211
8.5.1.	NIET-PSYCHOLOGIESE VARIABELEN	211
8.5.2.	PSYCHOLOGIESE VARIABELEN	216
	<i>De motivatie</i>	217
	<i>De attitude</i>	224
	<i>De perceptie</i>	224
8.5.3.	INTERVENIERENDE VARIABELEN	226
8.5.4.	DE RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK: DE AFHANKELIJKE VARIABELEN	227
	<i>Andere vormen van normovertredend gedrag</i>	227
	<i>Konsekwenties van normovertredend gedrag in de OV-situatie</i>	230
8.6.	Toepassing van meer geavanceerde onderzoekstechnieken	231
8.6.1.	INLEIDING	231
8.6.2.	DE BAYESIAANS-STATISTIESE AANPAK	232
8.6.3.	CLUSTER-ANALYSE	234
	<i>Toepassing en werkwijze</i>	234
	<i>Voorlopige indruk van te onderscheiden typen fraudeurs</i>	236
8.7.	Konklusies en evaluatie	237
9.	EXPERIMENTEEL OPGEWEKT „DEVIANT” GEDRAG	241
9.1.	Het eerste experiment: attitudeverandering als gevolg van normovertredend gedrag	241
	<i>Attitudeverandering na fraude</i>	246

9.2.	Het tweede experiment: generalisatie- effekten van normovertredend gedrag	249
9.3.	Konklusies	253
DEEL III BELEIDSGEDEELTE		
BEINVLOEDING VAN DE FREKWENTIE VAN KLEINE KRIMINALITEIT		
	INLEIDING	255
		256
10. MIDDELEN OM HET GEDRAG VAN DE MENS TE BEINVLOEDEN		
		258
10.1	Inleiding	258
10.2.	Gedragsverandering door attitude- verandering	258
10.3.	Gedragsverandering door straf	260
10.4.	Gedragsverandering door groeps- of sensitivity-training	265
10.5.	Gedragsverandering door gedragstherapie	269
10.6.	Ondersteuning door onderzoekgegevens van mogelijkheden tot gedragsverandering	273
11. GEDRAGSVERANDERING ALS GEVOLG VAN VERANDERINGEN IN DE SITUATIE; . BELEIDSADVIEZEN		
		277
11.1.	Inleiding	277
11.2.	Mogelijke veranderingen in de OV-situatie	277
11.2.1.	MAATREGELEN TER VOORKOMING VAN OV-FRAUDE	278
11.2.2.	GRATIS OPENBAAR VERVOER: MOGELIJKHEDEN EN KONSEKVENTIES	281
	<i>De ontwikkeling van het begrip tarief bij het openbaar vervoer</i>	281
	<i>Ekonomische mogelijkheden voor het invoeren van het nultarief</i>	283
	<i>Mogelijke doelstellingen van het nultarief</i>	287
	<i>Konsekwenties van het nultarief</i>	288
	<i>Experimenten met toepassing van het nultarief (Rome, Amsterdam)</i>	290
	<i>Beleidsadviezen ten aanzien van de invoering van het nultarief</i>	292

11.3. Beleidsadviezen voor verandering in de
frekwentie van agressief gedrag in het verkeer

11.3.1. BELEIDSADVIEZEN VOOR
VERANDERING IN DE PV-SITUATIE

11.3.2. BELEIDSADVIEZEN VOOR
VERANDERINGEN INZAKE
INTERAKTIE TUSSEN VERKEERS-
DEELNEMERS EN PV-SITUATIE

12. UITLEIDING

Summary

Bibliografie en verwijzingen

Bijlagen

Personen register

Zaken register